

Записки НТШ

т XL (40) 1901р.

II в

Рік X.

Р. 1901 кв. II.

Т. XL.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

X Jahrgang.

1901, II B.

B. XL.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 1 (14). II. 1901.

Остатній розділ меморіялу обговорює жидівські справи і тут закидає автор Полякам їх особливу толеранцію до синів Сіону. Жиди в Польщі утворили завдяки своїй організації, штучками й опіці правительства неначе осібне тіло в державі. Де мешкає їх більше, мають свої кагали або синагоги, на чолі котрих стоять рабіни; провінціональні начальники синагог і кагалів відбувають свої з'їзди неначе сойми і висилають депутатів до загального з'їзду в Варшаві; там вибирають вони свого маршалка на 6 літ, затвердженого опісля звичайно міністерством, і він стає неначе жидівським королем. Справді Станислав Август зніс їх провінціональні з'їзди, одначе *esprit de corps* позістав на дальше, а начальники кагалів ведуть дальше кореспонденції з собою. Через свою організацію взяли вони в свої руки капітали духовенства і шляхти; кожда синагога була родом банку, а були вони так взорово проваджені, що навіть духовенство і шляхта не вагались складати свої гроші на 7%. Іваранцію на гроші давали звичайно пани, на котрих маєтностях такі банки стояли. Але такі банки часто задовжувалися і оголошували невиклатність, і при тім найбільше тратило духовенство, бо капітали шляхти виносили ледви 10%; запорука панів нічого не помагала, бо маєтності їх були вже звичайно в руках Жидів. Давнійше вели Жиди торгівлю *en gros*; тепер же провадять торгівлю всім, взяли в свої руки коршми, млини, пиво, мито, соляні жупи і дороблюють ся маєтку християнською службою. Міста борють ся з ними яких 200 літ, але на дармо. Суди асесорські видали на них багато рішень (Львів має 18 контумацийних декретів), але Жиди не допустили до їх виконання. Їх уважає Пертен язвою краю: вони ширять деморалізацію, користують ся злим товаром, шахрують монету; Жиди підпирали в остатніх літах всілякі бунти і заворушення, бо в такі часи дуже легко ухилити ся від податку. При тім, що власне найстрашнійше, число їх не зменшає ся, а росте; вину сього кладе автор на закони, що не забороняють Жидам в молодих літах женити ся.

Г. Г.

Олафъ Брохъ. Угрорусское нарѣчіе села Убли (Земплинскаго комитата). Изданіе отд. рус. языка и словесности имп. Академіи Наукъ. Сп., ст. 117, вел. 8°, 1899.

Olaf Broch. Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn. Videnskabselskabets Skrifter. II. Gist. filosofiske Klasse. Християнія, ст. 104, вел. 8°, 1899.

Оляф Брох, доцент славистики в університеті в Християнії, звісний уже із своїх дослідів над говорами словацько-руського пограничя (пор. його праці: „Zum Kleinrussischen in Ungarn“, Archiv f. sl. Phil.

т. XVII і XIX і рец. — Записки т. XIV. Н. хр. 37 і Записки т. XXVI, Н. Хр. 31. та „Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn“ і мою рец. Записки, т. XXVIII, Бібл. 38), оголосив тепер знов з тої самої території дві праці, яких наголовки наведені висше.

Перша праця — не нова, тому розводити ся над нею нема потреби. В ній оброблений той самий материял, що був в Archiv'i f. sl. Phil., зібраний тут лише разом і в дечому змінений. Автор описує докладно говор села Ублі, а власне його фоно- та морфольогію. Крім того подає він також докладний опис тих звуків, яких ужив у своїй праці, послугуючись методом Сіверса. Головний материял, яким він оперує, записаний від помершого вже учителя с. Ублі Репая (доповнений опісля записками від селян Ублі), від якого і я в своїм часі поробив записи та надрукував їх в Етн. Збірнику т. III і IV. У XXI т. Archiv'a f. s. Philologie надрукував д. Брох статю: „Aus der ungarischen Slavenwelt“, де діткнув між иньшим також моїх записів від Репая і закинув мені, що я не віддав усіх тонкостей говору так, як се зробив він у згаданій праці. Супроти того мушу і я сказати кілька слів для поясненя.

Поперед усього мої записи роблені для етнографічних цілей. Виходячи з того становища я не мусів навіть звертати увагу на язикові тонкості. Знаючи одначе, що дотеперішні наші етнографічні збірки як раз з сього погляду мають значні хиби, добачаючи дальше, що на Угорській Русі незвичайно велике число говорів, незнане доси в науці, старав ся я записувати усе як найдокладнійше з боку морфольогічного, лексичного і синтактичного. В тих межах не пропустив я ні одної форми, ні одного виразу і подав усе так, як чув і записав. З того не робить мені закиду й д. Брох. Иньша річ з фізіольогією звуків. Признаю ся, що звука „и“ ужив я не дуже щасливо, пишучи його аж намість чотирох звуків, в яких він повстав: ы, е, і, и, пр. води (нам. воды), типирь і типерь (нам. теперь), лихий (нам. лихий), милий (бо всі ті звуки, як не зовсім перейшли в „и“, то значно зблизили ся до нього). Можна було намість нього винайти нові графічні знаки того одначе я не зробив з уваги на читачів, не бажаючи незнамого говору утрудняти їм іще в читаню незвичайною графікою. Думаю одначе, що через те не зробив я великого лиха, бо кожний фільольог зауважає при читаню, звідки взяв ся мій звук „и“ і коли йому треба буде, означить собі його окремим графічним знаком. Що так може бути, про те свідчить найліпше одна легенда наведена д. Брохом з його „Studien“ із збірника Драгоманова, транскрибована так, як і власні його записи. Иньші недокладности моїх записів меньше важні — тому не буду їх тут порушувати.

Що до самого методу Сіверса, яким послугуєть ся д. Брех, то можна піднести також деякі сумніви проти нього. Се й зробив уже фаховий чоловік, славіст, у тім самім т. Archiv-а (XXI) в рецензії на „Studien“ д. Бреха. На що властиво придадуть ся усі ті „тонкості“ звуків і хто більше зауважає їх у виговорі крім спеціаліста-фізіолога? Хто добачить пр., що у словах: пйу, бйу, ўйу (від вити) звук „й“, а в: поле і поля — звук „о“ не однаково виговорюєть ся, що на них треба окремих графічних знаків? А коли придасть ся се для студій над фізіологією звуків, то чи не ліпше се трактувати окремо, в спеціальній праці? Тай ще одна важна річ. Чи відповідна до таких студій як раз Угорська Русь, де так велике число говорів (сам д. Брех зауважує, що там майже у кождім селі иньший говір!), де ті говори стрічають ся неустанно з собою, де той самий чоловік виговорює раз так, другий раз инакше те саме слово (що також д. Брех зазначає), не говорячи вже про кількох людей, що тим самим мусять одно слово виговорювати инакше! Д. Брех спеціаліст у фізіології звуків, а прецінь і він був непевний багато разів, чи в якомусь місци треба поставити один, чи другий графічний знак. Для прикладу наведу хоч пару таких його висловів (із „Weitere Studien“): „Hie und da finden sich in meiner Beschreibung Fälle, wo ich, besonders im Anfang meiner Untersuchungen, in Zweifel blieb, ob i oder ê anzusetzen sei; so z. B. im Worte z'im oder z'êm“ (ст. 8). „Das Zeichen o, nach dem von mir benutzten Transskriptionssystem eigentlich „mid-back-wide“, umfasst, wie schon angedeutet, eine Reihe von Nuancen des vokales o; die Anwendung verschiedener Zeichen würde das Bild des Dialekts unübersichtlich machen“ (ст. 10). „Wie j von i, ist v von ц durch keine bestimmte Grenze zu trennen“ (ст. 11) і т. д. Як покажуть ся отже з того, фізіологічні студії звуків найліпше робити там, де говір обіймає широку територію, а не там, де як в Угор. Русі він змінюєть ся безнастанно.

Замічу ще тут, що на скільки мені відомо, славянські фізіологі не йшли доси за методом Сіверса і не вдавали ся в такий детальний фізіологічний розбір звуків.

Усе доси сказане про фізіологію звуків дотикає усіх праць д. Бреха з Угорщини. Перейду тепер до найновішої його праці „Weitere Studien“.

Праця ся має для нас значіне не лише з фізіологічного боку, але також з огляду на національні відносини Угорської Русі. В ній розбирає автор говір т. з. Сотаків (від слова „со“ уживаного на місце „що“), яких одні причисляли і причисляють до Словаків, иньші до Русинів. Перше походить, здаєть ся, з тої причини, що Сотаки називають

себе самі „Словяками“¹⁾. Чи можна одначе на підставі сеї назви зачислювати Сотаків до Словаків? По моїй думці — зовсім ні. У „Записках“ т. XXXV—XXXVI була моя стаття „Русини Пряшівської епархії і їх говори“. На ту статтю написав проф. Пастрнек рецензію (*Listy filologické*, 1900) і на підставі самого говору (не уважаючи більше на ніщо) зачисляв мешканців села Кружльова і Мальцова (Шариш. ком.) до Словаків, мешканцям села Якубян (Спіш. ком.) признав натомісь, що вони Русини. Тимчасом селянин з Якубян, Янко Гуляші, в оповіданю про себе подав мені таке (пор. Етн. Збірник, т. IX, ст. 90, ч. 47: У войську): „Не слибідно біло ша гадаші по словенски, лем по нїмецки“. — „Не б́удеш гваріл по нїмецки, а ўше по словенски“? — „Сво́йім ча́сом й́ак ша нїмецко́го под́учил, та ль́пше біло Слоўй́акóві й́ак Нь́мцо́ві. Ра́тше офі́ціре відьлі Слоўй́ака й́ак Нь́мца“. Отже тут Русин, якого уважає Русином навіть др. Пастрнек (хоч в иньших випадках не скорий до такого признаваня) говорить „по словенски“ і називає себе „Слоўй́аком“. Чи ж можна його і його односельчан — бо вони всі називають так себе — на тій підставі причислити до Словаків? Певна річ, що ні. Слово „Слоўй́ак“ значить у них тільки, що „Славянин“ і се правда. Але хоч би так не було, хочби воно значило тільки, що „Словак“, то й тоді не можна зачислювати тих людей до Словаків так само, як українських селян не можна причислювати до Москалів, Болгарів, Сербів і т. д. тільки через те, що вони не називають себе ні „Українцями“, ні „Малоросами“, ні „Русинами“, лише „православними, християнами, людьми, хахлами“. Так само й Сотаків не можна зачислювати до Словаків на підставі того, що вони зуть себе „Словяками“.

Тай ще дві річи треба тут узяти на увагу тому, хто хоче видати при́суд про принадлежність Сотаків до сеї або тої нації.

Перша — се їх мова. Сотацький говір ще зовсім не словацький; правда, він пословачений сильно, але всеж пробиваєть ся у ньому колишня руська основа. Д. Брох висловляєть ся про се́й говір так: „Der zweite Theil der vorliegenden Arbeit hat uns gezeigt, dass das Korumlya-Sotakische in seiner Lautlehre (а коли додасть ся до того іще лексику та синтактику?) eine Mittelstellung zwischen dem Ugrorussischen und dem Ostslowakischen einnimmt; wie diese Zwischenstufe aber entstanden ist, ist uns noch nicht mit Bestimmtheit klar geworden. Wer die Gegend besucht und gesehen hat, wie sich das Slovaki-

¹⁾ „Der Bewohner von Korumlya (сотацьке село) nennt sich Slo ŭ í á k; man hört aber, dass er „dem glauben nach Rusnak“, ruskej víri ist, eine aus diesen Gegenden wohl bekannte und öfters erwähnte Verwechslung ethnographischer und religiöser Begriffe“. (Ст. 5).

sche in Folge der kulturellen Ueberlegenheit seiner Träger auf Kosten des Kleinrussischen ausbreitet, der kann mit einem gewissen Anspruch auf Wahrscheinlichkeit behaupten, dass die augenscheinliche Mischung im Sotakenidiome von Korumlya so entstanden ist, dass die Grundlage ugrorussisch gewesen ist, und die Veränderungen durch den Einfluss des Ostslowakischen herbeigeführt sind". (Ст. 80). Подібно висловляється він ще на ст. 58 і 59, а на ст. 81 та 100 признає виразно, що: „die Sprache der Korumlya-Sotaken aus einem ursprünglich ugrorussischen Dialekt unter dem Einfluss des Ostslowakischen entstanden ist". На мою думку між угроруськими діалектами, особливо західними, з одного і сотацьким, з другого боку, далеко більше є спільних звен, ніж між ним і словацькими діалектами. На підставі мови не можна отже зачислити Сотаків до Словаків, хіба до Русинів.

Друга річ, на яку належить ще зважати, се походження Сотаків. Може бути, що при докладнім перешуканю угорських архівів можна-б найти навіть документи, що вказували-б на їх походження, може бути, що й найшли би ся відривки з давнішої уживаної ними мови, та на разі за доказ їх походження від Русинів може послужити сама та „руська“ віра, яка не панувала і не панує між Словаками, хіба з'являється спорадично. Надто треба звернути також увагу на се, що Словаки не рущать ся, принайменше такі випадки не знані, натомість про словачене Русинів згадують майже усі ті дослідники, що звідували ті сторони, а д. Брох робить се навіть кілька разів і то як у сій (пр. ст. 101—104), так і в попередніх своїх студиях. Отсе все промовляє ще тепер в користь руськості Сотаків, а що дальше буде, то знов иньша річ.

Що до методу праці, то вона так само оброблена як і попередні праці тогож автора. На початку пояснює він знаки, ужиті для передачі поодиноких звуків, за тим іде фоно- і морфольогія діалекту. Крім того додає ще автор окремий розділ про походження діалекту, в якому вказує його руську основу, та кінцеві замітки, в яких висказує загальні погляди на говір та на вагу дослідів угро-руських говорів. Матеріалу до сеї студії достарчили авторови головно записки від ученика унгарської препарандії Миколи Моніча, уроженця Кorumлі. Мушу зазначити одначе, що той подав йому дещо хибно, нпр. такі форми, як руская, рускаго (gen.), рускамі (abl.), днешняго (gen.) і ин. на яких очевидний книжний вплив угро-руської церковщини. Се зауважав і сам д. Брох, кажучи на ст. 25: „Herr Monics war in seinen Angaben über diese Formen etwas schwankend“, та той факт не уймає зовсім вартости праці д. Броха, бо подібні ненародні форми розпізнає кожний легко. Дуже цікавий також наголос у Сотаків; він ріжнить ся дуже часто не лише від рухомого і нерухомого (лемківського) руського, але й словаць-

кого. Для прикладу вистане навести хочби такі форми: целó (тіло), полó (поле), морйó (море), вольó (воля), серцó, окó, менó (імя), дзеді (діти), моцній і т. д.

Диялектольоґічні студії д. Броха з пограничя словацько-руського інтересні особливо тим, що в них бачимо докладно ціле жите говорів на примітивнім степені. Про книжний вплив словацьких говорів на руські і навпаки тут не може бути навіть мови, а всеж і на тім степені видний обопільний вплив одного говору на другий, одної мови на другу. Ми бачимо, як в наслідок зіткнення двох мов витворюєть ся мова третя, яка запозичує собі в напливової мови на первістну не тільки слова, форми, але й иньші елементи, що звязують ся нерозлучно з первістними останками і дають тим чином основу зовсім новому творови. Така поява цікава незвичайно, бо на її підставі можна собі пояснити повставане иньших мов, нпр. романських із латинської і ин.

Д. Брохови треба признати, що він перший звернув увагу ширшого наукового сьвіта на баґатство угро-руських диялектів та почав їх опрацьовувати на широкій підставі. Належалоб тільки бажати, аби не покидав раз розпочатої праці і продовжував її дальше, що при його великій сумлїнності і докладнім знаню не лише самої фільольоґії, але й нашої мови може принести для нашої науки величезні користи. Закінчу словами, якими він закінчив свою працю: „Кінчаючи, можу лише висловити ще раз бажанє, аби ті (східні) з багатьох причин інтересні околиці Угорщини стали як найскорше предметом докладних студій з боку близько живучих дослідників, що мають здібности і способи до того. Жививо баґате, але робітників на тім полі до тепер дуже мало“. *В. Г.*

Чтенія въ историческомъ обществѣ Нестора лѣтописца, т. XIII, К., 1899, ст. 99+242+144.

В першім відділі сього тома з початку подано короткий нарис за-снованя й діяльности Товариства Нестора-літописця за 25 літ йогобутя, далі є кілька статей і рефератів у скороченю, що дотикають ся України.

В змісті оцінки І. Каманїна на працю Уманця „Гетьман Мазепа“ признаєть ся, що автор подав доволі вірну, а до того вельми похвальну характеристику гетьмана.

В. Антонович у своїому рефераті „Характеристика діяльности Богдана Хмельницького“ (з нагоди 200-ої річниці його повстання) застановив ся на виясненю деяких прикмет особистого характера великого гетьмана і постарав ся, по змові, вияснити принципи, що водили його діяльністю, а також і його відносини до сьвітогляду і змагань маси українського народа. Успіх діяльности Х-ого залежав від його здібностей і від основних принципів й ідеалів народніх мас. Питома во-